Hoạt động nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng: cần một cơ chế quản lý đồng bộ và hiệu quả

TRẦN TUYẾT NHUNG
Phó Vụ trưởng Vụ Đánh giá, Thẩm định và Giám định Công nghệ
Bộ KH&CN

Đối với các nước đang phát triển (trong đó có Việt Nam), việc nhập khẩu các máy móc, thiết bị, dây chuyền công nghệ đã qua sử dụng là một tất yếu. Tuy nhiên, trong hoạt động này luôn tồn tại mặt tiêu cực mà chúng ta cần đặc biệt quan tâm, nhất là nguy cơ trở thành "bãi rác công nghệ". Trong bối cảnh phức tạp của hoạt động xuất nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng đang diễn ra hiện nay trên thế giới và thực trạng công tác nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng ở nước ta gần đây cho thấy, cần thiết phải ban hành bổ sung các văn bản mới đồng bộ để đảm bảo quản lý chặt chẽ và hiệu quả hơn đối với hoạt động này trong thời gian tới.

Ở nước ta, các loại máy móc, thiết bị, dây chuyền công nghệ (dưới đây gọi chung là thiết bị) được nhập khẩu chủ yếu thông qua các hình thức: *hoạt động đầu tư bằng nguồn vốn nước ngoài* (trong đó đầu tư trực tiếp nước ngoài - FDI chiếm tỷ lệ lớn); *hoạt động đầu tư theo hình thức đấu thầu trọn gói EPC* và *hoạt động nhập khẩu trực tiếp của các doanh nghiệp trong nước*. Trong đó, thiết bị được nhập khẩu gồm cả thiết bị mới và thiết bị cũ (đã qua sử dụng). Thông qua việc nhập khẩu thiết bị, các doanh nghiệp đã từng bước phát triển, xây dựng được thương hiệu... góp phần nâng cao vị thế hàng hoá Việt Nam trên trường quốc tế. Tuy nhiên, bên cạnh những mặt tích cực cũng tồn tại một số vấn đề mà nếu không có sự quan tâm, giải quyết kịp thời sẽ tạo ra những bất lợi cho nền kinh tế không chỉ trong hiện tại mà còn cả về lâu dài. Trong bài viết này, chúng tôi chỉ đề cập đến hoạt động nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng, công tác quản lý hoạt động này và những vấn đề còn tồn tại cần giải quyết.

Thực trạng chất lượng thiết bị nhập khẩu đã qua sử dụng

Trong hoạt động đầu tư theo hình thức EPC: hợp đồng thiết kế - cung cấp thiết bị công nghệ và thi công xây dựng công trình (viết tắt là EPC) là hợp đồng mà nhà thầu phải thực hiện toàn bộ các công việc từ thiết kế, cung cấp thiết bị công nghệ đến thi công xây dựng công trình, hạng mục công trình (theo Nghị định số 48/2010/NĐ-CP ngày 7.5.2010 của Chính phủ về hợp đồng trong hoạt động xây dựng). Một trong những hạn chế của chúng ta trong các hợp đồng EPC là gọi mời thầu quá chú trọng về giá (ai bỏ giá thấp thì thắng thầu), còn các công việc liên quan khác như: công nghệ, nguồn gốc của thiết bị, chất lượng của thiết bị có đáp ứng yêu cầu về môi trường hay không... lại không được quan tâm (các quy định tại Luật Đấu thầu không đề cập các nội dung này). Vì vậy, thật đáng lo ngại khi hiện nay Trung Quốc là quốc gia chiếm tỷ lệ thắng thầu EPC cao nhất ở nước ta (đến 90%). Qua quan sát cho thấy, hầu hết các loại thiết bị mà họ đưa sang thi

Các thiết bị đã qua sử dụng nhập khẩu vào Việt Nam cần được quản lý chặt chẽ

công ở nước ta đều được sản xuất tại Trung Quốc, thậm chí là các thiết bị chế tạo từ những năm 50-60 của thế kỷ trước nay đã lỗi thời, gây ô nhiễm môi trường cần phải thanh lý, loại bỏ. Vì vậy, đã có ý kiến cho rằng, Việt Nam có thể trở thành nơi tập kết rác thải của Trung Quốc thông qua đấu thầu hợp pháp.

Trong hoạt động đầu tư có vốn nước ngoài: theo quy định, các hồ sơ dự án có vốn đầu tư nước ngoài được thẩm tra theo Luật Đầu tư, trong đó, Bộ KH&CN/Sở KH&CN các tỉnh/thành phố trực thuộc Trung ương có trách nhiệm thẩm tra về công nghệ. Tuy nhiên, trong số các hồ sơ này, rất nhiều hồ sơ có thuyết minh công nghệ sơ sài, không bao gồm danh sách các thiết bị sẽ nhập khẩu nên gây nhiều khó khăn cho hoạt động thẩm tra. Mặt khác, không ít hồ sơ đã không được gửi lấy ý kiến theo đúng trình tự thủ tục quy định, cụ thể là việc tham vấn ý kiến cơ quan quản lý công nghệ thường bị bỏ qua. Do vậy, các thiết bị được nhập khẩu qua các dự án có vốn đầu tư nước ngoài chưa được kiểm soát chặt chẽ. Hiện tượng nhập khẩu thiết bị cũ đã qua sử dụng ở nước có công ty mẹ sang công ty con (ở nước ta) diễn ra khá phổ biến. Các thiết bị thường ở trình độ trung bình và lạc hậu (điển hình là các thiết bị sản xuất thép, dệt may, luyện kim...), có rất ít thiết bị tiên tiến, công nghệ cao.

Trong hoạt động nhập khẩu thiết bị trực tiếp của các doanh nghiệp trong nước: bên cạnh một số doanh nghiệp triển khai nghiêm túc các quy định của Nhà nước về nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng, tham khảo các thông tin trước khi lựa chọn và đàm phán để ký kết hợp đồng mua các thiết bị tốt, phù hợp với quy mô sản xuất thì vẫn có không ít doanh nghiệp mua thiết bị với giá thành cao nhưng chất lượng thấp, nhiều thiết bị đã cũ kỹ và lạc hậu, dẫn đến tình trạng thiết bị nhập về không lắp đặt, vận hành được, bị "đắp chiếu" ngoài trời và một thời gian ngắn sau đã trở thành sắt vụn; hoặc nếu muốn vận hành được phải tốn thêm chi phí để sửa chữa, nâng cấp, mua phụ tùng thay thế nhưng khi đi vào sản xuất cũng chỉ cho ra các sản phẩm chất lượng thấp, không cạnh tranh được ngay trên thị trường nội địa.

Cần một cơ chế quản lý đồng bộ và hiệu quả

Chúng ta thực sự lo ngại trước thông tin Bộ Công nghiệp và Công nghệ thông tin Trung Quốc công bố trong năm 2011 loại bỏ 2.255 doanh nghiệp lạc hậu thuộc 18 lĩnh vực ngành nghề sản xuất. Trước thông tin đó, các cơ quan quản lý của Việt Nam đã có văn bản cảnh báo gửi cho các bộ/ngành, UBND các tỉnh/thành phố trực thuộc Trung ương lưu ý đến vấn đề nhập khẩu thiết bị cũ từ Trung Quốc của các doanh nghiệp Việt Nam. Tuy nhiên, chúng ta cần phải có biện pháp quyết liệt hơn để ngăn chặn các thiết bị lạc hậu có khả năng nhập khẩu vào nước ta.

Với vai trò và chức năng được giao, Bộ KH&CN đã báo cáo Thủ tướng Chính phủ và đề xuất 2 phương án quản lý vấn đề này

là: trước mắt, đề nghị Thủ tướng Chính phủ cho phép tạm ngừng nhập khẩu các thiết bị đã qua sử dụng mà các nước đã công bố loại bỏ do lạc hậu, nhằm ngăn chặn ngay dòng chảy rác công nghệ vào nước ta. Về lâu dài, các nội dung quản lý hoạt động này cần được đưa vào nội dung sửa đổi Nghị định số 12/2006/NĐ-CP ngày 23.1.2006 của Chính phủ quy định chi tiết thi hành Luật Thương mại về hoạt động mua bán hàng hoá quốc tế và các hoạt động đại lý mua, bán, gia công và quá cảnh hàng hóa với nước ngoài, trong đó giao nhiệm vụ cho Bộ KH&CN là đầu mối hướng dẫn hoạt động này. Được sự đồng ý của Thủ tướng Chính phủ, sau khi thống nhất với các Bộ Công thương, Tài chính, ngày 6.9.2012, Bộ KH&CN đã có Thông báo số 2527/TB-BKHCN về việc tạm ngừng nhập khẩu các thiết bị đã qua sử dụng. Theo đó, từ ngày 15.9.2012, tạm ngừng nhập khẩu các thiết bị đã qua sử dụng thuộc 18 lĩnh vực ngành nghề của 2.255 doanh nghiệp lạc hậu mà Trung Quốc đã công bố loại bỏ (gồm: sản xuất sắt, thép, hợp kim, than luyện; luyện kim đồng, chì, kẽm, điện phân nhôm; sản xuất canxi cacbua, sợi hóa học, xi măng, kính phẳng; sản xuất giấy, rượu, cồn, bột ngọt, acid citric; thuộc da, nhuộm và in). Tất cả các thiết bị đã qua sử dụng nhập khẩu từ nước này phải có hồ sơ gửi về Bộ KH&CN để được xác nhận không thuộc diện bị tạm ngừng nhập khẩu.

Như vậy, về cơ bản trong thời điểm hiện nay, các thiết bị đã qua sử dụng có nguồn gốc nhập khẩu từ Trung Quốc không phân biệt lĩnh vực, ngành nghề sử dụng đều phải được Bộ KH&CN xem xét, nếu đáp ứng các tiêu chí mới được phép nhập khẩu. Bên cạnh đó, các quy định về công tác điều hành xuất, nhập khẩu của Chính phủ, các bộ/ngành liên quan vẫn phải được các doanh nghiệp tuân thủ. Sau 4 tháng triển khai Thông báo số 2527/TB-BKHCN, khi tiếp nhận các hồ sơ đăng ký nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng từ Trung Quốc cho thấy, còn nhiều thiết bị cũ, lạc hậu vẫn tiếp tục được nhập khẩu vào nước ta. Ví dụ, có những lô hàng máy phát điện công suất thấp, khi giám định chất lượng còn lại chỉ đạt 30-40%; có lô hàng máy dệt chỉ còn dưới 60% chất lượng... Chắc chắn, khi các loại thiết bị có chất lượng không đảm bảo này được đưa vào sử dụng sẽ tiêu tốn nhiều nguyên, nhiên liệu, không bảo đảm yêu cầu về môi trường và cho năng suất, chất lượng thấp.

Biện pháp lâu dài là các vấn đề cần được nghiên cứu bài bản để sớm ban hành các văn bản quy phạm pháp luật có liên quan một cách đồng bộ, thống nhất. Bên cạnh việc sửa đổi Nghị định số 12/2006/NĐ-CP (do Bộ Công thương chủ trì), Chính phủ cần sớm giao cho các cơ quan chức năng thực hiện việc sửa đổi các nội dung liên quan trong Luật Đầu tư (Bộ Kế hoạch và Đầu tư chủ trì), Luật Xây dựng (Bộ Xây dựng chủ trì)... Để hoạt động kiểm tra, giám sát việc nhập khẩu thiết bị, đặc biệt là các thiết bị đã qua sử dụng thực sự phát huy hiệu quả, rất cần có một cơ chế quản lý thống nhất, đồng bộ, với sự phối hợp của tất cả các bộ/ngành có liên quan.

Mới đây, thực hiện chỉ đạo của Thủ tướng Chính phủ về việc giao Bộ KH&CN nghiên cứu xây dựng cơ chế quản lý, kiểm soát việc nhập khẩu thiết bị của doanh nghiệp nhà nước (tại Quyết định số 929/QĐ-TTg ngày 17.7.2012 phê duyệt Đề án tái cơ cấu doanh nghiệp nhà nước, trọng tâm là tập đoàn kinh tế, tổng công ty nhà nước giai đoạn 2011-2015), Bộ KH&CN đang triển khai xây dựng văn bản quy phạm pháp luật quy định về quản lý việc nhập khẩu thiết bị nhằm quản lý thống nhất việc nhập khẩu các thiết bị mới cũng như đã qua sử dụng để áp dụng chung cho tất cả các đối tượng nhập khẩu, đồng thời cũng phân rõ trách nhiệm của các bộ, ngành trong công tác quản lý. Chúng ta tin tưởng rằng, văn bản mới ra đời sẽ tạo nên một hành lang pháp lý cần thiết cho hoạt động nhập khẩu thiết bị, về cơ bản sẽ giải quyết được các bất cập trong nhập khẩu thiết bị đã qua sử dụng hiện nay ■